

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА, НА ВІЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ СВОЇХ ПОГЛЯДІВ І ПЕРЕКОНАНЬ

КУРКО Микола Нестерович - доктор юридичних наук, доцент, проректор
Міжрегіональної Академії управління персоналом

УДК 342.7

У статті розглядаються проблеми забезпечення інформаційних прав і свобод людини. Право на свободу думки та слова є невід'ємними, природними правами людини, і тому потребують як правового закріплення, так і організаційного забезпечення.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційні права і свободи, свобода думки, свобода слова.

Однією з ознак кожної демократичної держави є забезпечення останньою прав і свобод людини. Важливими для кожної людини є права, які зазначені в конституції України, а саме: право на свободу думки, слова, переконань тощо. Тобто це ті права, які дозволяють людині розвиватись інтелектуально та духовно. Якщо в людини забрати вищевказані права, то вона не зможе жити повноцінним життям та розвиватися, буде почуватись обмеженою, ув'язненою в побудованій кимось інформаційній в'язниці.

Світова практика демократичного державотворення переконує в тому, що право на свободу думки і слова, на вільне виявлення своїх поглядів і переконань є одним з наріжних каменів розбудови демократичної, правової держави і громадянського суспільства. Без свободи слова немає демократичного правового суспільства.

У резолюції 59 (1) Генеральної Асамблеї ООН зазначено, що «свобода інформації є основним правом людини і критерієм усіх інших свобод». Україна, проголосивши курс на демократію і побудову правової держави, взяла на себе зобов'язання перед усім укра-

їнським народом забезпечити права і свободи людини та стояти на їх варті.

Комплекс прав і свобод людини і громадянина в українському законодавстві в цілому відповідає положенням Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права та Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, які ратифіковані Україною. Певною мірою цей комплекс узгоджується і з Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини та Протоколами № 2, 3, 8 і 11 до цієї Конвенції, підписаними від імені України. Це дає підстави для висновку, що в Україні перебудовується вся правова система: права і свободи людини і громадянина визнані неодмінними засадами нового конституційного ладу. Більше того, держава відповідає перед людиною за свою діяльність (стаття 3 Основного Закону), а можливість обмеження конституційних прав і свобод обумовлена як за обсягом, так і за часом лише випадками воєнного або надзвичайного стану (стаття 64 Основного Закону).

Права і свободи людини, на які держава не може посягати, забезпечують кожній особі можливість бути самостійним суб'єктом суспільного життя. Держава не тільки не повинна втручатися у використання людиною цих прав і свобод, але й зобов'язана забезпечити їх реалізацію і захист. Крім того, Конституція визнає інформаційні права і свободи інших людей від посягань, у тому

числі від посягань представників влади і посадових осіб.

Проблема забезпечення свободи слова та свободи думки в Україні турбувала вчених і раніше. Зазначені права і свободи людини розглядалися в умовах інформаційного суспільства, їх реалізації, і окремо – права на інформацію. Зокрема, основою для дослідження стали роботи таких вчених, як: О. В. Баранов, І. Л. Бачило, К. І. Беляков, О. А. Городов, О. В. Кохановська, Н. В. Кушакова, В. А. Ліпкан, О. В. Малько, А. І. Марущак, О. В. Нестеренко, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, В. О. Серьогін, О. В. Скрипнюк, М. А. Федотов, О. І. Ющик та ін.

Отже, метою даної статті є аналіз сучасного стану як правового так і організаційного забезпечення інформаційних прав громадян. Свобода думки, свобода слова є частиною інформаційних прав громадян, але саме ці права найбільш незахищені сьогодні і тому потребують окремого наукового опрацювання.

У статті 16 Конституції України вказано, що забезпечення інформаційної безпеки є справою всього українського народу [1]. Але на жаль, ця стратегічна настанова не була достатньо як організаційно забезпечена, так і нормативно закріплена. Відповідно, з часом це негативно позначилось на забезпеченні інформаційної безпеки взагалі, так і на забезпеченні інформаційних прав і свобод людини безпосередньо.

В Україні за роки незалежності було створено значну за обсягом нормативну базу, яка покликана гарантувати свободу слова. У 1996 році Верховною Радою України було прийнято Конституцію, що відобразила в собі норми міжнародного права, що прописані в Загальній Декларації Прав Людини та Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Всі права і свободи, на порушення яких накладено якнайстрогіше вето, прописані в розділі II Конституції України. Стаття 34 Конституції України гарантує кожному громадянину право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації. Це важливе конституційне положення повністю відповідає ст.19 Загальної

декларації прав людини та ст.10 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Так, положення статті 34 Конституції України трактуються: кожна людина має право вільно отримувати інформацію (що включає як право на доступ до інформації, так і право не сприймати інформацію поза своєю волею); кожен може мати власні переконання, всі мають право вільно поширювати інформацію (яке, у свою чергу, розпадається принаймні на 2 компоненти – право особи не бути змушеною давати інформацію проти своєї волі і право поширювати інформацію).

У статті 15 Основного Закону України зазначено, що цензура заборонена. Цензура як контроль за ідеологічним змістом передач забороняється і статтею 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення». Кожна людина має право на свободу виявлення своїх поглядів (пункт 1, стаття 10 Європейської конвенції). Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів.

Нормативно-правовим фундаментом забезпечення інформаційних прав і свобод громадян є низка статей Конституції України. Крім того, основу галузевого законодавства складають п'ятнадцять базових законів і значний корпус пов'язаних нормативних актів. За підрахунками фахівців, кількість тільки Законів України, якими регулюються суспільні інформаційні відносини, досягла більше ніж 260. [3]

Але, на жаль, конфліктна ситуація, яка виникла на Сході України, змінила сучасну картину забезпечення інформаційної безпеки, взагалі, та забезпечення інформаційних прав і свобод людини, безпосередньо, і тому існуючі правові та організаційні механізми потребували докорінних змін.

Так, з метою забезпечення державної стратегії забезпечення інформаційних прав і свобод громадян було запропоновано створити Міністерство «Інформації». Основна функція даного державного органу має стати не контроль за інформацією, як цензури, а розроблення інформаційної політики забезпечення інформаційних прав і свобод людини.

Автори законопроекту про створення ви-

щезазначеного державного органу частково праві в тому, що інформаційна війна у Україні розпочалася задовго до анексії Криму та проведення АТО на Сході України. Відсутність єдиного державного органу, який би забезпечував інформаційну політику в Україні, спричинив негативні наслідки. Пропаганда, агітація, яка велася з боку агресорів, відповідно задіюючи механізми втручання у підсвідомість порушуючи право людини на свободу думки, ніяким чином українськими державними органами не блокувалась, відповідно створило передумови тим негативним подіям, які існують в Україні сьогодні.

Тож звернемо увагу на право не сприймати інформацію поза своєю волею. Це право полягає в забороні стосовно інших осіб нав'язувати людині будь-яку інформацію чи будь-які ідеї, які остання не хоче сприймати, тобто маніпулювати свідомістю. Донедавна тематика використання технік управління свідомістю була закритою, оскільки вважалася прерогативою діяльності спецслужб. Проблеми маніпулювання зазвичай не виходили на широкий загал. Нині популяризація теми управління свідомістю, застосування різного роду технологій та прийомів набули загрозливих масштабів. Особливо вразливі до впливів виявилися «слабкі» соціальні групи. До них, звичайно, відносять молодь, віруючих, прибічників певної ідеї. Маніпулювання не є новим явищем – Україна отримала у спадок цю традицію з тоталітарного минулого, коли маніпулювання використовувалось поряд з такими тоталітарними засобами впливу, як, наприклад, заборона, насильство тощо.

Ми усі в чомусь переконані, тобто маємо власні переконання, але саме це право найчастіше порушується. Згідно зі статтею 34, ці переконання є недоторканими. Держава чи інша організація не можуть оголосити певні переконання догмою, а інші – заборонити. Гарантоване Конституцією України право наших співвітчизників на свободу слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань повинне створити міцне підґрунтя для цивілізованого входження українського суспільства до когорти держав з усталеним правовим статусом, які пишуться, насамперед, високим рівнем забезпечення прав і

свобод своїх громадян.

Проблема забезпечення права на свободу слова є актуальною і сьогодні, оскільки на це право дуже часто посягають особи чи організації з корисливих мотивів. Свободу слова, як поняття, можна розділити на кілька аспектів. По-перше, це свобода публічних висловлювань незалежно від їхнього політичного змісту. По-друге, це гарантії для громадян на безперешкодне отримання повної та неупередженої інформації. Україна, яка перебуває у процесі розбудови демократичного суспільства, законодавчо гарантує і перше, і друге. Однак якщо зі свободою публічних висловлювань у нас більш-менш усе гаразд, то одержання неупередженої інформації здебільшого залежить від конкретного політика, державного діяча або власника ЗМІ.

З метою покращення стану інформаційної безпеки Радою національної безпеки та оборони України було прийнято рішення від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України».

Розглянувши стан забезпечення інформаційної безпеки, Рада національної безпеки і оборони України зазначає, що останнім часом Російська Федерація поширює недостовірну, неповну, упереджену інформацію про Україну, через що намагається маніпулювати суспільною свідомістю в Україні та за її межами. Виходячи з необхідності вдосконалення нормативно-правового забезпечення та попередження й нейтралізації потенційних і реальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері, Рада національної безпеки і оборони України вирішила: розробити і внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких законів України щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав, передбачивши, зокрема, визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, в тому числі шляхом заборони ретрансляції телевізійних каналів, а також щодо запровадження для іноземних засобів масової інформації системи інформування та захисту журналістів, які працюють у місцях збройних конфліктів,

вчинення терористичних актів, при ліквідації небезпечних злочинних груп; розробити за участю Національного інституту стратегічних досліджень, Служби безпеки України, представників громадянського суспільства та подати на розгляд Ради національної безпеки і оборони України:

- проект Стратегії розвитку інформаційного простору України, в якому, зокрема, визначити мету, завдання, структуру та режим функціонування національної системи забезпечення інформаційної безпеки держави; проект Стратегії кібернетичної безпеки України; розробити і впровадити комплексні заходи організаційного, інформаційного і роз'яснювального характеру щодо:

всесічного висвітлення заходів з реалізації державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки; посилення контролю за додержанням законодавства з питань інформаційно-психологічної та кібернетичної безпеки;

Також запропоновано розробити за участю Національного інституту стратегічних досліджень, Служби безпеки України, інших державних органів і науково-дослідних установ та подати на розгляд Ради національної безпеки і оборони України проект нової редакції Доктрини інформаційної безпеки України; розробити і внести на розгляд Верховної Ради України ряд законопроектів про внесення змін до деяких законів України, зокрема до Законів України «Про основи національної безпеки України», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про Службу безпеки України», «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», щодо приведення національного законодавства у відповідність із міжнародними стандартами з питань інформаційної та кібернетичної безпеки, вдосконалення системи формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України; проект Закону України про кібернетичну безпеку України; опрацювати питання щодо створення національної захищеної операційної системи, національного антивірусного програмного забезпечення, спеціальних програмних і технічних засобів захисту державних інформаційних

ресурсів та інформаційно-комунікаційних мереж; ужити заходи щодо забезпечення поширення у світі об'єктивних відомостей про суспільно-політичну ситуацію в Україні, зокрема, шляхом створення відповідного медіа-холдингу для підготовки якісного конкурентоздатного інформаційного продукту [4].

Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України разом із Службою безпеки України РНБО у двомісячний строк доручило:

1) розробити та подати на затвердження Кабінету Міністрів України заходи щодо посилення захисту державних інформаційних ресурсів від протиправного втручання;

2) ужити додаткових заходів щодо захисту інформації з обмеженим доступом (насамперед персональних даних, що належать до конфіденційної інформації) під час її обробки в інформаційних системах.

Міністерство закордонних справ України у місячний строк повинно: 1) розробити порядок аналізу інформаційних матеріалів іноземних засобів масової інформації, що мають представництва в Україні, з метою впровадження дієвого механізму акредитації журналістів, працівників засобів масової інформації;

2) ужити заходів до активізації міжнародного співробітництва з питань протидії негативним інформаційно-психологічним впливам та кібернетичній злочинності[4].

Це рішення РНБО свідчить про значний сьогоденний внесок у розбудову системи захисту інформаційних прав громадян.

Рівень визначення, реалізації і захисту прав людини в країні відображає ступінь розвитку країни в цілому, її соціальну та демократичну спрямованість, гуманістичне ставлення до найвищої соціальної цінності – людини. Право на свободу думки і слова є основоположним конституційним правом людини і громадянина, яке передбачає право мати думку, вільно її виражати за допомогою слів і не може бути обмежено, крім випадків, передбачених законодавством України.

Еволюція права на свободу думки і слова від політичних прав до громадянських, полягає в тому, що, по-перше, останнім часом

АНОТАЦІЯ

У даній статті виокремлюються проблеми реалізації та забезпечення права на свободу думки і слова в Україні. Зокрема, надається власне бачення поняття свободи думки і слова, визначається склад цього права, розуміння права на свободу думки і слова порівнюється із розумінням цього права з лінгвістичної та політологічної точок зору. Окрему увагу приділено законодавчим підставам обмеження права на свободу думки і слова з метою недопущення як зловживання цим правом, так і нарікань з боку міжнародних установ з приводу ущемлення повноти реалізації цього права в Україні, обґрунтовуються положення з приводу розвитку державного регулювання у галузі забезпечення права на свободу думки і слова в Україні. Визначаються нові перспективні напрями реалізації та забезпечення права на свободу думки і слова.

підвищується увага до захисту прав людини взагалі, а по-друге, зростає роль ЗМІ у формуванні переконань та уявлень про різні явища та події, які трапляються в країні. Однак вважаю, що не слід залишати поза увагою політичну складову цього права взагалі, адже вплив слова політика на думку (настрій) людини відкриває можливості впливати на зміну свідомості людей та їх поведінки, яка в глобальному вимірі приводить до зміни стратегії розвитку країни, визначає її курс, і вираження у вигляді тексту у статтях, надрукованих у засобах масової інформації, у нормативно-правових актах тощо.

Держава повинна мати власну стратегію розвитку свободи думки і слова. З розвитком правосвідомості окремих членів суспільства кількість правопорушень має зменшуватися, а отже, потрібно перейти до інших засобів врегулювання, а саме – до заохочувальних.

Література

1. Конституція України // ВВР України – 1996. – № 30
2. Конституція України: науково-практичний коментар // За ред. Тацій В.Я. – К.: Ін Юре – 2003 р.
3. Дотримання інформаційних прав і свобод українських громадян: нормативно-

правове забезпечення і регулятивні важелі». Аналітична записка. [Електронне джерело]. Режим доступу. – <http://www.niss.gov.ua/articles/231/>

4. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України. Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 28 квітня 2014 року. [Електронне джерело]. Режим доступу – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0014525-14>

5. Загальна декларація прав людини // К.: Укр. Правнича Фундація. Вид-во Право – 1995 р. — 12 с.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення // К: Алерта – 2010 р. – 214 с.

7. Закон України «Про авторське право і суміжні права» // ВВР України – 2004 р.

8. Закон України «Про державну таємницю» // ВВР України – 1994 р.

9. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» // ВВР України – 1993 р.

10. Закон України «Про захист суспільної моралі» // ВВР України – 2004 р.

11. Закон України «Про захист персональних даних» // ВВР України №34 – 2010 р.

12. Закон України «Про інформацію» // ВВР України – 1992 р.

13. Закон України «Про судовий збір» // ВВР України – 2011 р.

14. Конституційне право України // Погорілко В.Ф. Федоренко В.Л. – видання друге – К: Правова Єдність – 2010 р. – 429 с.

15. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні // за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Вид-во “Юрид. думка”, 2008. – 252 с.

16. Суспільне Мовлення: незалежність, свобода слова і програмна різноманітність // В. Иванов, О. Большакова, Петер Шіві, Клеменс Гофман. – К. : Посольство ФРН – 2007. – 22 с.

17. Печончик Т. І. Концепт “свобода слова” та його вербалізація в сучасному українському мас-медійному дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Печончик Т. І. – К., 2010. – 20 с.